

УДК: 821.163.41.09-84 Андрић А.
316.74:82

АЛЕКСАНДРА Р. ПОПИН*
Државни универзитет у Новом Пазару
Департман за филолошке науке

Оригинални научни рад
Примљен: 24.03.2016.
Прихваћен: 20.04.2016.

ОДРЕДНИЦА „НАШ” У АНДРИЋЕВИМ „ЗНАКОВИМА ПОРЕД ПУТА”

У раду се бавимо анализом значења одреднице „наш” у Андрићевој прози Знакови поред пута. Реч је о синтаagmaма „наш народ”, „наша земља”, „наши крајеви”. Аутор у зависности од контекста шири, односно сужава поменути одредницу, некада чак и у оквиру истог сегмента. Циљ нам је био да у оквирима задате грађе утврдимо варијације у формираним аутосликама. Показали смо да одредница „наш” мења своје значењске оквире од ужег – „босанско”/„југословенско” до ширег – „балканско”, па, можда, чак и „европско”.

Кључне речи: наш народ, наша земља, југословенство, аутослике.

(...) људска прашина, што мучно промиче између Истока и Запада и њихових обичаја и веровања, не припадајући ни једном а бијена од оба. То су људи који знају много језика али ни један није њихов, који познају две вере, али ни у једној нису тврди. То су жртве фаталне људске подвојености на хришћане и нехришћане: вечити тумачи и посредници који у себи носе толико нејасности и недоречености: добри зналци Истока и Запада и њихових обичаја и веровања, али подједнако презрени и сумњиви и једној и другој страни (Травничка хроника, 276).

С обзиром на специфичност тематских блокова, Андрићева проза „Знакови поред пута” погодна је за анализе засноване на проблематизовању историјске равни. Складно томе, проучавања су захватала и конструисање идентитета ликова о којима се приповеда, а потом и промишљања о идентитету и самоидентификацији самога наратора/писца. Неминовно је да се при оваквим анализама истраживачи не служе само делом већ и подацима из пишевог живота не би ли и у њима пронашли упориште за своје налазе.

Судбина великих уметника попут Андрића (поготово на овим просторима) обележена је вечитим полемикама на тему: чијој културној традицији ће припа-

* apopin@np.ac.rs

сти њихово стваралаштво. Ако занемаримо чињеницу да такви уметници припадају пре свега човечанству, можемо Андрића смештати у европски, словенски, јужнословенски, балкански, српски/хрватски/босански контекст. Сва је прилика да се наш писац непрестано и селио из једнога у други, нажалост, не у зависности толико од културолошких колико од актуелних политичких оквира.

Да би се *што прецизније* утврдило коме један писац припада, подробно се анализира како се он сам изјашњавао у одређеним тренуцима, на *ком језику* је писао, којим писмом, на који начин је приказивао у свом делу припаднике различитих националних/конфесионалних/родних група. Након тога, веома често уследи, у складу са тренутном модом и циљем, својеврсно *зостављање* писца (као што је био случај и са Андрићевим књижевним сабратором Његошем), што ћемо овога пута оставити по страни.

Наметнула се теза да би се Иво Андрић могао безбедно сместити у простор југословенске заједнице и, како каже Ендру Вахтел, услед тога што му истраживачи већ стандардно *инпутирају националну перспективу*, формирао се и клише по коме је Андрић југословенски писац *par excellence* (Вахтел 1997: 107). Праћењем некњижевних пишчевих активности може се доћи до тога да се писац, иако по рођењу Хрват католик, „уздао једино у јединствену државу, убеђен да ће се једино тако заувек избрисати антагонизам између Срба, Хрвата и Словенаца” (Матуља 2000: 360), те да је „читавог живота био заговорник унитарног југословенског национализма – то јест, да је национална заједница какву је он замишљао била сасвим друкчија од оних које се предлажу данас” (Вахтел 1997: 106). Роберт Ходел чак тврди да је Андрић, тиме што је од почетка био *убеђени Југословен*, био предодређен за *интеграциону личност југословенске државе* (Ходел 2009: 127).¹ Без обзира на реалију именовану као Југославија и идеје југословенства, подржавамо став да су се из тог простора-времена ови појмови код Андрића прелили у димензију имагинарног.

„Југославија као имагинарна заједница може постојати само ако укључи у себе све ове сукобљене, непријатељске, па ипак тесно повезане групе; најзад, управо се страсност њихових статичких па опет стално променљивих односа јавља у свим Андрићевим делима, пресецајући хронотопске линије његове фикције” (Вахтел 1997: 121).

Иако је чврсто укореењен у поменути дискурс, ипак сматрамо да је, једним својим рецептивним сегментом, Андрић ипак био и свестан имагинативности свог одређења припадности, што можемо поткрепити следећим наводом:

„У свом односу према култури, према ономе што се називало и што се назива неодређеним именом Европа, он је наилазио на сталне тешкоће и велике супротности. Он је гинуо за тим светом културе исто тако као што је био крвно и нераздвајно везан са својим црним кршевима и заосталим народом. И у тренуцима криза, без којих није могао бити,

¹ Роберт Ходел, анализирајући роман На дрини бујрица, каже да је ово дело наишло на широко разумевање „zbog uravnoteženosti prikazivanja verskih zajednica i fungira zato kao uzor bratstva i jedinstva” (Ходел 2009: 130). Када је о постјугословенској перцепцији Андрићевог дела реч, исти аутор констатује знаке да „ће се Andrić ne samo u Srbiji, već i u Bosni i Hercegovini, i Hrvatskoj potvrditi kao „lieu de mémoire” (Ходел 2009: 138).

он се осећао прогнаником и странцем у оба та света” (Његош као трагични јунак косовске мисли, 65).

Наиме, уколико Андрић Европу поима као *оно*, које се уз то *назива неопређеним именом*, остаје нам само да закључимо како је и Југославију могао доживљавати као *оно са неопређеним именом*, а себе као некога разапетог између та два замишљена простора.²

На почетку истраживања усмерили смо пажњу на оне сегменте „Знакова поред пута” у којима аутор експлицитно промишља о човеку, народу, односно земљи, које обележава заменицом „наш”.³ Већ након летимичних прегледа уочава се да већина записа, који садрже поменути одредницу, говори о људима са ових простора. (Поставља се питање о ком простору тачно је реч.) У њима Андрић критички промишља о својим сународницима. Подразумева се да је до грађе за своје налазе долазио непосредним искуством, те отуда и имплицирани осуђујући тон. Постоји неколико исказа, који су настали након сусрета са *туђим* виђењем.

„Понекад читам или слушам неке ствари о нашим људима, о њиховом начину гледања и њиховим поступцима. Морам да признам да ми у први мах све то изгледа занимљиво, понекад лепо, увек неочекивано и узбудљиво. А кад мало боље размислим, видим да, све заједно узевши, није добро што је тако да, како у Босни кажу, ’не може изобрити’” (Знакови поред пута, 116).

У наведеном запису аутор исказује да му сазнања о *нашим људима* могу бити само на тренутак занимљива, веома ретко лепа, без обзира на то што су увек неочекивана и узбудљива. Међутим, закључује се да је суштина свега што се чује или прочита лоша, или како Андрић еуфемистички каже „није добро”. Намеће нам се закључак, а нарочито након сусрета са осталим записима на ову тему, да се аутор може заварати накратко и то само ако информације прими посредно, као исказ *другог*, односно својеврсну фикцију, можда чак и *текст*. У сваком другом случају, када је искуство непосредно, до грешке у перципирању *нашег* човека не може доћи.

Особине *нашега* човека о којима највише Андрић промишља најопштије би се могле именовати као: агресивност и грубост, свадљивост, лењост и „сувишак маште” (Знакови, 160), непромишљеност, нарцисоидност (Знакови, 161–162, 163), комплекс жртве, непредузимљивост.

² У прилог наведеном иде и наредни одломак:

„Ту додирујемо непосредно трагичну двогубост која је разапњала Његоша и коју је он морао осећати у пуној мери када је рекао: „Ја сам варвар међу кнезовима и кнез међу варварима.“ То је значило имати два живота а не моћи право ни потпуно живети ни један. Имати две опречне egzистенције које заједно сачињавају једну једину бескрајну муку” (Његош као трагични јунак косовске мисли, 18).

³ При анализама нисмо узимали у обзир оне записе у којима се народ или његови представници обележавају етнонимом, осим у оним случајевима где се у оквиру истог записа прави и одређена дистинкција приликом поређења са човеком или простором који је обележен као *наш*. Такође смо изузели и записе који експлицитно тематизују Балкан.

„У нас је чест тип човека који мисли да је свађа акција, грубост исто што и енергија, да нанети непријатељу увреде значи исто што и задати му ударац, да је свака уздржљивост у говору слабост, а сваки покушај предвиђања – дангуба; укратко: да се тзв. животна борба састоји од непрестаног и наизменичног лавежа и режања” (Знакови поред пута, 159).

„У природи је нашег човека, нарочито оног динарског типа, да не остаје ни код једне замисли, ни код једног дела истрајно и доследно, и да их не прати у њиховом природном развоју, да би утицао на њих. Напротив, после првог заноса, он напушта дело, враћа се до његовог извора, мути га мишљу и погледом, затим силовито прелеће цео будући, неостварени и тек замишљени ток дела, антиципира га, па се онда опет враћа на тачку на којој се дело налази у том тренутку свог природног развоја. Тако се ствари развијају више уз његово учешће него под његовим утицајем; јер он није у њима, него изнад и поред њих. Зато он у већини случајева и не ствара дела и не управља догађајима, него реагује на њих, полажући много више на то да буде зачетник, судија, борац и гледалац, него стваралац, радник и чувар. У њега је видна склоност да не чека развитак ствари и не учествује у њему радом и стрпљењем” (Исто, 160).

„Дивљачки начин живота, без плана и предвиђања, без свести о заједници и без поштовања другог човека и себе у њему, протеже се далеко и дубоко у времену и простору. Са траговима тога живота боримо се још на многим подручју. То показују недостаци у уређењу наших села и градова. Не организујемо чишћење, не предвиђамо невреме, ствари које није тешко предвидети. Уместо тога, ми тешко и непријатно живимо данима и недељама, подносимо непотребне патње и одрицања. Тако ми, уместо ценом рада, размишљања, договора и предвиђања, све плаћамо најскупљом ценом, ценом живота” (Исто, 161).

„Многи наши људи носе у себи наслеђен комплекс одметника и страдалника, човека коме је учињено криво, кога прогоне на правди бога зли непријатељи правде и поштења. Он се свиђа себи у тој улози и спреман је заиста да се жртвује за њу, и одриче се, ако треба, много много чега” (Знакови поред пута, 170).

У наведеним примерима (а има их још) види се да Андрић примењује одређене принципе сликања *нашег човека*, које бисмо могли разврстати у *типове*. Прва два формулисана су по принципу констатације особине и приказа њене манифестације, док у нареднима аутор покушава да дâ и узроке особине о којој говори. Овом другом бисмо могли припојити и примере, који поред наведених, садрже и сегмент о протезању проблема у будућност.

„У нашим крајевима који су били под Турцима, нарочито оним најзаосталијим, трагови робовања виде се некад мање, некад више, а има тренутака кад пред нама искрсну сви одједном, у пуној својој тежини. Тада видимо да је ту сачуван живот, али по цену која је скупља од вредности живота самог, јер се снага за одбрану и одржање позајмљивала из будућних нараштаја, који су се рађали задужени и оптерећени. У тој борби преживео је голи нагон за одбраном живота, док је живот сам изгубио толико да му није остало много више од самог имена. Што стоји и траје, окрњено је или искривљено, а што се рађа и настаје, у заметку је затровано и ојађено. Мисли и речи ових људи остају недовршене, јер су у корену засечене” (Знакови поред пута, 401).

Трећи тип представљали би они примери у којима Андрић, говорећи о одређеној особини *нашег човека*, уводи краћи исказ који садржи поређење са *другима*, који су *већина, истински цивилизовани, становници европске земље*.

„Кад посматрате нашег човека при раду и разговору, ви можете несумњиво утврдити да у њега врло често има један сувишак маште и доза лењости, већа него код већине других народа. – Да ли је машта узрок лењости или обрнуто, или једна и друга потичу из неког заједничког невидљивог извора из којег потичу толики други недостаци и беспоредци нашег живота, то није лако утврдити. А требало би испитати” (Знакови поред пута, 160).

„Гледајући наше људе у позориштима, на концертима или предавањима по унутрашњости, често сам мислио: зашто су код нашег човека тако упадљиво видне све оне физичке функције које код истински цивилизованог човека, док је у друштву, ретко избијају на површину. За време док предавач говори или певач пева, наш човек кашље, кише, зева, протеже се, штуча или уздише. Он чачка зубе или уши, чеше се кад год осети за то потребу и где год га засврби. Он се не контролише, он и не помишља да би могао савладати ситне и крупне физичке потребе, него им напротив пушта маха и задовољава их, без помисли да ли гледају и како на то гледају људи око њега. Понекад просто изгледа као да ће се сав тај човек расути ту пред вама. Али неће, не бојте се, он ће доћи и на идући концерт и – бити на њему исти такав какав је данас на овоме. Он просто не мисли на другог, није још достигао до степена на коме човек почиње да има обзира према околини” (Исто, 161).

„У нас није мали број људи који решење својих главних животних питања очекују однекуд споља, од других људи или од надземаљских сила, а не труде се да у себи развију снаге које би саме могле решавати та питања, или допринети њиховом решењу.

Понекад ми се чини да нас има таквих сразмерно више него и у једној другој европској земљи, и да су такви и они који то не би смели да буду и који на први поглед и не изгледају да јесу” (Исто, 170).

„Један наш човек, гледајући како странци добро воде и уређују своје послове, каже: – Све могу и умеју; а ми баш ништа; не умемо ни оно што можемо” (Исто, 427).

Поред наведених типова говора, учили смо још један, који бисмо назвали *замаскираним*, јер аутор преноси став *другог о нама*. Занимљиво је то што изнесен став као да синтетизује све побројане самога аутора. Чини се да се преношењем *одговорности* за изречено жели, заправо, потврдити и ојачати сопствени став – ако нас тако виде и *они*, а у ранијим записима видели смо да *они* представљају упоришну тачку поређења, позитиван пол, онда све изречено звучи истинитије.

„Један странац говори.

Оно што често кочи многе послове код нас, то је хипертрофија личности коју сусрећемо на сваком кораку. Ту се као пијани понашају и они који никад не пију алкохолна пића. Ваш човек не уме да говори ни о чему без алузија, а спорове воли да расправља препирком или свађом. Он је пун амбиција које би, да су нормално упућене, могле бити врло корисне. Невоља је што је његова амбиција редовно већ у самом почетку погрешно постављена. Уместо да има у виду циљ и резултат рада, ваш човек стално мисли на став и улогу своје личности при том раду. Чак ни шоферу или носачу није стало толико до тога да што рационалније и што правилније изврши посао, па чак ни да што више заради, колико да при послу испољи своју вољу и истакне своју личност у што повољнијој светлости” (Знакови поред пута, 165).

Ова наша условна подела на типове тиче се тек једне групе текстова формиране око одреднице којом се овом приликом бавимо. Заменица *наш* у свим наведеним примерима обухвата припаднике народа, чијим се припадником осећа аутор. Ни на једном месту овај народ није обележен другачије осим заменицом, дакле, било која друга врста припадности/идентитета искључена је. Могло би се помислити, а у складу са уводним разматрањем, да Андрић када каже *наш човек* помишља на Југословена, становника Југославије – замишљене или реалне. Међутим, проналазимо групу текстова који говоре о *приморцима*, *Хрватима*, *Словенцима*. У запажањима о наведеним људима/крајевима, поготово ако садрже изнова одређење *наш*, видимо да постоји одређено раслојавање концепта је-

динствености југословенства. Звонко Ковач примећује Андрићево *разликовање* (*можда и идеализирање*) Словенки и Словенаца и Словеније (Ковач 2011: 228), као и одређивање приморја као простора „велике симпатије и жудње, али коме у суштини не припада” (Ковач 2011: 230). Тако говорећи о словеначком сељаку, кога гледа са дистанце, види некога ко се *издваја целим ликом од посла који врши*, а сам посао изгледа *од почетка до краја предвиђен*. За разлику од овога, земљорадник у *нашим крајевима* изгледа као „да се закопава у земљу и да први пут предузима свој мучни и безизгледни напор” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 299). Наравно, у обе варијанте аутор приказује како нешто *изгледа*, насупротив ономе како нешто *јесте*, али примећујемо ноту идеализације коју је Ковач истакао. Такође, од раније виђеног замишљеног/стварносног *нашег*, у смислу југословенског, овде имамо очито раслојавање – *наши крајеви* сада заузимају ужи простор. Поменути симпатију, у чистом облику, видимо у опису словеначких младића, девојака и жена, који аутора фасцинирају чистотом, сјајем и усаглашеношћу са природом (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 328). Сличну појаву пронашли смо у промишљању о словеначким домаћинствима, којима се, као и њиховим домаћицама, одаје почаст због уредности и уређености, али се запажа и недостатак *топлог индивидуалног даха који оживљује наша кућанства*. У први мах чини се да ће се овим детаљем дати предност *нашем*, али већ у наставку реченице управо то што даје дух и живост означава се као „узрок свих немира и нереда у њима” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 288). Евидентно је изнова успостављање релације наше – њихово.⁴

Истакнућемо овом приликом један детаљ, у склопу причања о дизајну употребних предмета, попут порцеланске *шоље* у тоалету. Поента се тиче *улеп-*

⁴ Посебан *круг* текстова чинили би они у којима се говори о Истоку/Оријенту. У њима се често истичу запуштеност и нечистоћа, што је типична стереотипна хетерослика некога ко долази са Запада. Међутим, након стереотипне констатације, долази до својеврсног преокрета, при чему се у таквој слици проналази детаљ који представља *душу*, те се, без обзира на првобитну осуду, на одређен начин даје предност Истоку спрам Запада.

„Тешко је наћи на Оријенту грађевину која је цела лепа, чиста, и којој се ништа не би могло приговорити. Али, с друге стране, не постоји на Истоку грађевина која, ма како оронула и запуштена била, нема бар педаљ зелене баште, или чесму живе воде, или само једну једину саксију са пажљиво негованим цвећем минђушице или руже месечарке.

То место је душа те трошне зграде. Тога грађевине на Западу немају.

Кад би у западној Европи са оволико небриге незнања и неизлечиве лености пустили једну зграду до овог степена, она би заударала као леш и тровала све око себе.

Оријент је дивно чудо и највећи ужас, јер у њему граница између смрти и живота није јасно одређена, него кривуда и трепери“ (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 283–284).

Конструкције слика Сарајева веома су сличне поменутима. Ма колико се чинило да ће представљање овога града припадати искључиво простору означеном као *наше*, неколико њих делује као да су слика *њиховог*. Али блиског *њиховог*, попут слике Истока, која је, чини се, више *наша*, него Запад.

„Сарајево. Оријенталска, гандијевска голотиња и запуштеност. Раскош у неочекиваним стварима које иначе нигде и ником нису предмет раскоши. Најхладнија и најздравија вода на свету. Најчудније куће, које откако су постале изгледају рушевне и склоне паду, које изгледају нездраве, а у којима се живи дуго и пријатно као мало где“ (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 274).

И наредна слика имплицира стеротипну слику *другог*, иако је опет реч о Сарајеву, о којој се ће разматрало у литератури. Мислимо на слике у којима западњаци приказују источњаке.

„Докони људи по башчама и чардацима, пијући кафу и пушећи духан, имају стално пред очима те облаке као беле свилене царске чадоре који у њиховој машти изазивају појаве и призоре нејасних похода и ратовања и слике чудне, неумерене силе и раскоши“ (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 284).

шавања и *маскирања* стварне употребе, која је карактерисала векове пре ХХ. Поменути предмет, који Андрић узима као илустрацију, налази се у једној старијој љубљанској згради. С обзиром на датирање овога сегмента (1953. година), Љубљана јесте *физички* део Југославије, међутим, на почетку се каже следеће: „У кућном уређају старијих домаћинстава у Централној Европи (на пример Загреб, Љубљана) наилазимо често на предмете...” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 186). Изненађујуће је маркирање ових градова припадношћу Централној Европи. Могућност, бар када је о овом наводу реч, доживљавања Словеније и Хрватске као *нашег* простора доведена је у питање.

Уз помоћ поређења одржавања хотела у различитим крајевима, изнова увиђамо подвојеност у представљању географског и имагинарног простора. У Опатији предмети старе мирно и постепено, јер су истрошени „благом употребом мирних и задовољних људи, уз добро одржавање многобројне и савесне послуге”, а *доле*, у *нашим крајевима* „ствари се злоупотребљавају и слабо одржавају, стога се понајчешће ломе и нестају пре времена” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 349). Посебно је значајно и то што су на просторној оси *наши крајеви* смештени *доле*, што претпоставља да су ови узорни горе. Сматрамо да, поред географске димензије, наведена оса имплицира и ону везану за традиционалну културу. Из овога се види, поред симпатија према приморју, свест о различитости и постојање дистинкције ми – они, при чему смо *ми* они који *злоупотребљавају*.

О хотелским собама Андрић говори још на једном месту, али овога пута јасно истиче да је реч о соби *негде у Југославији*. Соба је описана као „малена и слабо загрејана, са јефтиним намештајем и олињалом простирком, пуна неког мртвог времена”; „Све је туђе и хладно и изазива жељу за бежањем”. Опремљена није по путничкој мери, „него према лакомости, нехату и сировости сопственика овог хотела и оних који њиме управљају” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 425). Сувишно је напоменути да овде Андрић засигурно не говори о неком словеначком или приморском хотелу. Овај *југословенски* хотел представља оно *наше*. Ако бисмо дали себи слободу у тумачењу, можемо рећи да је овај хотел, који није по мери путника, већ *оних који њиме управљају*, који је *пун неког мртвог времена*, заправо представа оне имагинарне државе за којом је Андрић толико чезнао, а ипак је у неком тренутку постао свестан да она изазива *жељу за бежањем*.

Посебну пажњу обратили бисмо на запис о гостољубљу, који представља комбинацију аутослике и хетерослике, засноване на метаслици. У првом делу Андрић анализира гостољубље „које је дуго живело у нашем народу, и још понегде живи”, а „ствар је несумњиво несавремена и застарела, осуђена на пропаст заједно са патријархалним друштвом”. Упркос сазнању да је ова појава део времена које неумитно нестаје, аутор га ипак сматра *великом тековином у човековој борби против варварства*. Други део говори о „трагичном неспоразуму кад га наши људи погрешно примене на неке странце, нарочито људе из централне Европе, и нарочито Немце. Не све, и не само Немце” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 451). Андрић даје *наше* гостољубље кроз визуру *просечног Немца*, који искориштава ову особину и *рачуна са њим као са слабошћу*. Полазећи од проблемске ситуације –

једног неспоразума, аутор долази до тезе о супериорним и инфериорним расама: „Вашу гостољубивост он сматра вашом урођеном слабошћу, врстом природног данка који њему и његовима дугују ниже и слабије расе” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 451). На основу овога, намеће се став да је заправо тај *супериорни* уистину више варварин од оног *инфериорног*. И управо да би се избегао поменути *неспоразум*, аутор саветује *уздржљивост* према њима, која ће „разбити ту њихову заблуду о природи нашег гостољубља”. Попут епилога, у загради на крају текста, Андрић наводи како Немац Таубе (18. век), говорећи о манама и врлинама Срба, није помињао гостопримство „него га узима као природну ствар, као врсту дуга према странцу путнику” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 452). Дакле, поменути неспоразум је дубоко укореењена константа.

Постоје два записа у „Знаковима поред пута” на основу којих се да закључити да је Андрић веома темељно промишљао и о самом процесу стварања ауто и хетерослика. Сматрао је да општи судови о земљама и народима заправо не говоре о предмету који се посматра, већ о говорнику.

„Кад слушам тако неког како даје опште и уопштене судове (црно или бело) о земљама или народима, ја ниједног тренутка не мислим о тачности или нетачности тих судова, јер то заиста не вреди, него се питам како је стало са разумом и моралом тога који судове даје” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 96).

Управо у наведеном исказу проналазимо став проистекао из имаголошких студија да изречена слика о другој неје подложна провери истинитости исказа о том другој него је вредна анализе структуре идентитета говорника. Из тога проистиче да досада анализирани Андрићеве записи представљају својеврстан прилог вишедеценијском проучавању проблема како овај аутор доживљава себе, односно коме то он заправо *припада*.

Други запис јесте онај за који би се на први поглед рекло да се не односи на Андрићева промишљања о земљама/народима. Но, сматрамо, да се други његов сегмент односи управо на нашега писца, тачније, на све оне покушаје одгонетања како је то он видео простор-време југословенства, што је несумњиво неодојиви део његовог идентитета.

„Незадовољни собом и приликама у својој земљи, ми често хвалимо друге земље и народе, стварамо од њих недостижне узоре. При том и претерујемо, хвалећи их више него што заслужују и приписујући им својства и одлике којих немају. Тако да све то што говоримо одговара мање стварној слици дотичне земље, а више идеалисаном лику наше отаџбине, каквом бисмо хтели да је видимо.

Све то, разуме се, није ни тачно ни право, ни здраво, јер тако многи од нас ствара себи, негде на средини између оне идеалисане земље и своје несавршене, неку трећу непостојећу домовину у коју се склања кад год се у једној од оне две (или у обе одједном) разочара. Такав човек живи немирно и некорисно, час као избеглица и исељеник, а час као повратник. И није срећан” (ЗНАКОВИ ПОРЕД ПУТА, 115).

Андрић, бар у записима који представљају наш корпус, није претерано глорификовао ниједну страну земљу (осим појединих делова *наше*, што доводи у питање однос географије и фиктивног доживљаја). Сматрамо, опет ослањајући се на бројна досадашња истраживања о односу Андрић – Југославија, да је

управо та држава за њега представљала ту трећу непостојећу домовину, којој је тежио, разочаран, а притом, свестан њене егзистенцијалне равни, није био срећан.

Видели смо да је Андрић веома критичан када говори о *нашем човеку/народу*. Присутна је извесна доза горчине, али и покушај да се недостаци протумаче и оправдају *историјом болести*. Без отворених, заштитничких тумачења карактера *расе*, аутор је покушао да узрок пронађе у бурној историји. Но, и поред тога видна је свест о ишчашеностима, које се протежу дуж читаве временске вертикале прошлост – садашњост – будућност. Запазили смо, такође, да квалификатив *наш* носи собом одређене специфичности, те да није изједначен са југословенством, што смо, можда, очекивали на почетку. Такође, видно је латентно давање предности Истоку, тј. оријенталном, у односу на Запад/Централну Европу, чак и када запис започиње својеврсном похвалом неких *цивилизацијских тековина*. Ако смемо да кажемо, чини се да под појмом *наш* Андрић схвата простор Босне и Херцеговине и, можда, Србије, односно шире Балкана, па до Оријента. Оно што поменути простор садржи јесте *душа*, која га оживотворава чак и ако је он диваљ, запуштен, примитиван. Видели смо исто тако приказ како то *они* виде *нас*. Без обзира на то што је видна критика упућена *њима*, провејава и ауторов став о томе како смо на одређен начин сами криви за тај *неспоразум*, јер *наш* идентитет садржи нешто што га вишевековно изазива. А као савет упућена је теза о промени *нашег*, не би ли се однос снага убудуће кориговао.

Говорећи о типовима *индивидуалног одговора на мултикултурну ситуацију*, Зоран Аврамовић наводи да би трећем типу припадали „они појединци који нису у стању да дефинишу своје културно ЈА”.

„У том смислу, мултикултурализам нуди форме двојног идентитета и прећутаног (скривеног) културног идентитета, колико као стање свести толико и практичног живота. Ове типове културног идентитета наћи ћемо у књижевности Иве Андрића” (Аврамовић 2003: 18).

На основу увида произашлих из претходних анализа, намеће нам се теза да је Андрићева *припадност* југословенству, те семантичко раслојавање одреднице *наш*, у контексту тог истог југословенства (при чему се *подвајање огледа* и у угледању на Запад, а препознавању у Истоку) сматрамо да потврду за Аврамовићев став о трећем типу културног идентитета у Андрићевом делу проналазимо и у „Знаковима поред пута”. А с обзиром на жанровску (не)одређеност овога дела, те његов могући отклон од простора фикције, можда ћемо, примењујући поменути типологију, бити ближи мапирању културног идентитета самога аутора.

ИЗВОРИ

Андрић 1965: Иво Андрић. *Травничка хроника: конзулска времена*. Београд: Просвета, Загреб: Младост, Сарајево: Свјетлост, Љубљана: Државна zaloжба Словеније.

Андрић 1996: Иво Андрић. *Његош као трагични јунак косовске мисли*. Подгорица: Октоих.

Андрић 2007: Иво Андрић. *Знакови поред пута*. Подгорица: Октоих.

ЛИТЕРАТУРА

Ахметагић 2011: Jasmina Ahmetagić. *Priče o Narcisu zlostavljaču: zlostavljanje i književnost*. Beograd: Službeni glasnik.

Дукић, Блажевић 2009: Davor Dukić, Zrinka Blažević, Lahorka Plejić Poje, Ivana Brković (priir). *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa.

Језерник 2007: Božidar Jezernik. *Divlja Evropa: Balkan u očima putnika*. Beograd: Biblioteka XX vek: Knjižara Krug.

Језерник 2010: Božidar Jezernik (ur.). *Imaginarni Turčin*. Beograd: Biblioteka XX vek: Knjižara Krug.

Саид 2008: Edvard Said. *Orijentalizam*. Beograd: Biblioteka XX vek: Knjižara Krug.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Аврамовић 2003: Зоран Аврамовић. *Чији је књижевник и његово дело: расправа о културном идентитету српске књижевности*. Сремски Карловци: Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Вахтел 1997: Ендру Вахтел. Замишљање Југославије: историјска археологија Иве Андрића. In: *Свеске задужбине Иве Андрића*. бр. 13. Београд: Задужбина Иве Андрића. 105–123.

Ковач 2011: Zvonko Kovač. Andrićeva explicitna semiotika – poetika, epifanija, eshatologija, ekologija i interkulturalnost. In: *Međuknjiževne rasprave: poredbena i/ili interkulturalna povijest književnosti*. Beograd: Službeni glasnik. 211–235.

Матуља 2000: Сандор Матуља. Иве Андрића нација. In: *Свеске Задужбине Иве Андрића*. бр. 17. Београд: Задужбина Иве Андрића. 334–366.

Ходел 2009: Robert Hodel. Ivo Andrić kao „mesto sećanja” („lieu de mémoire”) (u Jugoslaviji, a danas?). In: *Diskurs (srpske) moderne*. Београд: Filoloski fakultet: Institut za književnost i umetnost: Čigoja štampa, 125–142.

Aleksandra R. Popin

TERM „OUR” IN ANDRIĆ’S „SIGNS BY THE ROADSIDE”

Summary

In writing from the book „Signs by the roadside”, which was our corpus, Andrić did not overtly glorify any foreign country (except from certain parts of *ours*, which brings into question the relation between geography and fictive perception). Based on numerous researches on relation Andrić – Yugoslavia, we believe that this country represented the non-existent homeland towards which he gravitated, disappointed and aware of its existential plane and, therefore, unhappy. We noticed that Andrić had been very critical when talking about *our man/people*. There was a certain amount of bitterness, but also an attempt to understand and justify the flaws by the *history of disease/disease of history*. However, the awareness of dislocations that exist throughout the time vertical past – present – future is noticeable. In addition, we realized that the term „*our*” contains certain specifics and is not equated with Yugoslavism, which we perhaps initially expected. Furthermore, Andrić latently favored the East, or the oriental as opposed to West/Central Europe, even when he started the writing with an ode of a kind to some *civilization achievements*. It appears that Andrić associates the term „*our*” with the area of Bosnia and Herzegovina, and perhaps Serbia, or wider Balkans all the way to the Orient. What the mentioned area contains is the soul, which makes it alive even when it is wild, neglected, and primitive. There is also the portrayal of how *they* see *us*. Regardless of the noticeable criticism directed towards *them*, we can also detect the author’s opinion that we are in a certain way responsible for the *misunderstanding* because *our* identity contains something that causes it for centuries. As advice, Andrić establishes a thesis about the change of *our* so that the relation *we* – *they* alters in the future.

Key words: our people, our country, Yugoslavism, autoimage.